

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

ХРАМИ. ХРАМОВИЙ ІНТЕР'ЄР І ДЕКОР

Юрій Стецик

ПАРАФІЯЛЬНІ ХРАМИ СЕЛА ТРУСКАВЕЦЬ (XVI — ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

На підставі джерельного матеріалу реконструйовано загальні риси архітектурної забудови, засади матеріального забезпечення та напрями діяльності парафіяльних церков.

Ключові слова: візитація, антимінс, вівтар, іконостас, парох, парафія.

В наш час, коли спостерігається активний процес розбудови духовних святинь Самбірсько-Дрогобицької єпархії, постає необхідність у вивченні давніх сакральних пам'яток одного із провідних центрів сучасного релігійного життя Галицького Підгір'я.

У пропонованій статті ставимо собі за мету на основі віднайдених та опрацьованих нами архівних матеріалів реконструювати процес становлення та розвитку парафіяльного життя на прикладі однієї із місцевостей Перемишльської єпархії.

Об'єктом дослідження обрано парафіяльні церкви святої (далі св.) Трійці та св. Миколая, які було побудовано на території Нижнього та Верхнього Трускавця. Хронологічні рамки дослідження охоплюють XVI — першу половину XIX ст. Нижня межа обумовлена найдавнішою документальною згадкою (1507 р.) про існування церкви у с. Трускавець. Верхня межа окреслюється періодом змін правового статусу храму св. Миколая, який реформовано із парафіяльної інституції у “капеланію” дрогибицьких церков.

Розглядувана нами тема у краєзнавчій літературі подана досить побіжно, в основному із наведенням загальновідомих фактів, без докладного аналізу

документальної інформації¹. Зокрема, церква св. Миколая стала об'єктом спеціального вивчення, однак дослідник О. Рега подає докладну інформацію тільки про другу половину XIX — початок XXI ст², тоді як білою лакуною залишається ранній період в історії церкви св. Миколая, а тим більше постає невідомою для сучасників історія храму св. Трійці, який не зберігся до нашого часу.

Для вивчення історії парафіяльних храмів с. Трускавець залучено цілий корпус спеціальних джерел: привілей польського короля Яна Казимира (1660 р.), акти канонічних візитацій (1743, 1764, 1780, 1843 рр.), фінансово-майнова документація польської та австрійської адміністрацій. На жаль, до нашого часу не збереглася фундаційна документація храмів, яка б дозволила нам установити точну дату їх побудови. За умов відсутності відповідної документації дослідники змушені вдаватися до вивчення джерел пізнішого часу, які дозволяють здійснити ретроспективне бачення подій минулого.

Зупинимось передусім на аналізі перших відомостей про церкви та визначенні їх правового статусу. Першою достовірною писемною згадкою про трускавецьку парафію є джерело, датоване 1507 р. Йдеться про реєстр, опублікований З. Будзінським, у якому вперше згадуються парафії Перемишльщини у зв'язку зі сплатою податку, церкви ж, зрозуміло, існували задовго до того³. Насправді ж церква в Трускавці існувала ще в XIV ст. Цікаво, що у візитаційному протоколі церкви св. Миколая 1743 р. занотовано, що храм був зведений 300 р. тому, тобто в 1443 р⁴. Звичайно, йдеться про досить довільну фіксацію початкової історії місцевої церкви, яка закарбувалася в людській пам'яті. Але беручи до уваги перші писемні згадки про Трускавець, які фіксують існування села саме в період 20–40-х рр. XIV ст., 300-річний “ювілей” церкви, зафіксований у джерелі 1743 р., не виглядає занадто гіпотетичним⁵.

За візитацією 1780 р., церква св. Миколая та св. Трійці перебувала під патронатом дрогобицьких староств⁶. У перших десятиліттях австрійського панування Трускавець ще мав дві церкви. Верхня церква поступово зникла. Можливо, це сталося в контексті загального врегулювання парафіяльної мережі, яке проводила австрійська влада наприкінці XVIII ст. Так що вже у 1843 р. трускавецька церква св. Миколая втратила статус парафії, ставши “капеланією” (невеличкою капличкою) дрогобицьких церков⁷. Така ситуація тривала до 1901 р., коли повернуто церкві статус окремої парафії.

Упродовж розглядуваного періоду церкви Трускавця входили до Дрогобицького деканату Перемишльської православної, а після 1691 р. — унійної єпархій.

До нашого часу дійшли візитаційні описи не існуючих храмів за різні роки, які дозволяють простежити зміни в їх архітектурі та оздобленні. Тож

розглянемо описи кожної церкви у хронологічній послідовності.

Церква св. Миколая. Знаходилася на території Нижнього Трускавця. Перебувала під королівським патронатом. На 1743 р. за церквою було закріплено 30 будинків парафіян, а парох отримував дохід у 24 флорини⁸.

Візитатор у 1764 р. подав докладнішу інформацію, зауваживши, що храм св. Миколая, зведений і освячений із державного дозволу. Церква всередині оздоблена великим вітарем та іконостасом з намісними образами. Другий вітар святого пророка Іллі необлаштований, потребує державної опіки і посвячення. В церкві зберігалися необхідні книги для богослужінь. Біля храму була споруджена дерев'яна дзвіниця із трьома дзвонами⁹.

Значно розлогіший опис храму св. Миколая подано в акті візитації за 1843 р. Візитатор занотував, що церква побудована із дерева на дубових підвалинах та покрита гонтою. Знаходиться в задовільному стані. Всередині храму розміщений великий вітар на дерев'яній основі, ковчег на вітарі, позолочена пушка, жертовник в захристії. Збоку великого вітаря є образи Ісуса Христа та Матері Божої, але відсутні царські ворота. Два бічні вітарі перебували у задовільному стані. Загалом всі три вітарі мали антиминоси. Хорів для співу не було. В церкві знаходилася окремо сповідальниця. Візитатор зауважив, що Святі Дари щотижня поновлювалися, просфори та вино свіжі, а освячена олія зберігається належним чином.

До церкви добудовано захристя. Тут не було шафи, але стояв комод та скрині для зберігання одягу, білизни та свічок. Не створено парафіяльної бібліотеки. В захристії зберігалися тільки церковні метрики та австрійський урядовий патент про затвердження правового становища церкви. Серед парафіяльних актів не збереглося давніх документів.

Дзвіниця була розширена до шести малих дзвонів, які перебували у задовільному стані. Біля церкви знаходився цвинтар, однак не було трупарні та шпиталю. Наявна мала капличка була добре оздоблена. Регулярно при храмі організовувалася нічна варта¹⁰.

Церква св. Трійці. Розміщувалася на території Верхнього Трускавця. Перебувала під королівським патронатом. На 1743 р. за церквою було закріплено 24 будинки парафіян, а парох отримував дохід у 8 флоринів¹¹.

Під час проведення чергового інспектування храму у 1764 р. візитатор зауважив, що церква св. Трійці має великий вітар, але не "пропорційний". Іконостас з намісними образами ще не облаштований. Книги для богослужіння є всі, крім Ірмолая. Дзвонів на дзвіниці було три. Храм перебував вже кілька років у розпорядженні монахів¹². Саме цей факт став підставою для дослідників, щоб сформулювати припущення про те, що в Трускавці функціонував василіанський монастир¹³. Однак, ми не поділяємо цієї думки, оскільки

до нашого часу не збереглося документації цієї монастирської канцелярії. Із наведеного факту можемо тільки зробити висновок про те, що деякий час настоятелями церкви св. Трійці були отці-василіани, які активно провадили душпастирську та місійну діяльність по селах Дрогобицького староства¹⁴. Таким чином, це не був повноцінний монастир, а тільки невелика парафіяльна станиця, яку обслуговувало не світське, а чорне духовенство. Та й загалом у візитаційних описах церков Дрогобицького деканату за 1843 р. вже не згадується дерев'яного храму св. Трійці, який перестав існувати¹⁵.

Розглянемо матеріальні засади функціонування храмів. Церкви посідали попівства, які надані їм ерекційним привілеєм Яна Казимира від 6.10.1660 р. у розмірі $\frac{1}{4}$ лану ґрунту (вочевидь, для кожної), звільненого від податків. Попівства мали право вільного варіння пива та горілки для "своїх домашніх" потреб.

У тексті ерекційної грамоти згадується ціла династія трускавецьких священників: Павло і Андрій та Василь і Степан, за якими затверджувалося місцеве попівство церкви св. Миколая. До попівства входили: різноманітні "пожитки", чверть поля, "інші" ролі, ґрунти, пасовища, сіножаті, обшари, ліси, вільний вируб в королівських лісах, вільне варіння пива і горілки для власних потреб. Важливо, що в документі закріплювалися маєткові права парафії, які вже існували, причому, з досить давніх часів. Підтверджувалися права на них не тільки сучасних священників, а й їх попередників, а також наступників. При цьому в акті не забули підкреслити, що парафія повинна ретельно сплачувати податки ("провент", "економічні повинності", затверджені королівською ревізією)¹⁶.

Окремої уваги заслуговує характеристика парафіяльних житлових та господарських будинків, згадки про які подані тільки у візитації 1843 р. Зокрема, станом на 1843 р., будинок пароха був мурованим та знаходився в доброму стані, оскільки його побудову завершено щойно у 1840 р. Однак не вистачає тільки цегли для встановлення даху. Цей будинок зведено громадським коштом без допомоги домініального уряду, який не цікавиться потребами парохії. Господарських будинків не було, тільки одна шопа, яка обгороджена плотом. Цей факт свідчить про те, що священник, очевидно, не займався веденням господарства. У справах розбудови парафіяльних будинків зверталася громада Трускавця до циркулярного уряду в м. Самборі, однак не отримала жодної резолюції. Тому на ремонт резиденції парох виділяв кошти із власних доходів, щоб утримати її в доброму стані¹⁷.

Парафіяльна школа в Нижньому Трускавці, яка діяла при Миколаївській церкві, фіксується дослідниками із 1764 р.¹⁸. Однак станом на 1843 р. на парафії ще не споруджено шкільного будинку. Два рази парафія подавала через деканальний уряд до дрогобицького домініального управління кло-

потання про виділення коштів на побудову школи, але не отримала жодної резолюції, в той час як візитатор на 1843 р. нараховує 100 дітей, які підлягають обов'язковій катехизації, однак із них тільки 45 ходило на катехизацію. Подібною була ситуація також із дітьми шкільного віку, яких налічувалося 145 осіб, а із них відвідувало парафіяльну школу тільки 18 осіб.

Відповідно місцевий парох скаржився візитатору на те, що поступ у вивченні катехизму був досить незначним: "...адже із великими труднощами, за допомогою домашніх покарань, у 1842 р. почала молодь в неділі та свята ходити на вечірні богослужіння і то нерегулярно. Раз приходять одні, а другий раз інші. Тому важко є навчити їх основним положенням катехитичної науки. Також і в читанні є малий поступ через нерегулярне ходіння до школи та через відсутність шкільного будинку. А ще менший поступ у церковному співі..." (польська мова)¹⁹.

Зупинимося докладніше на характеристиці парафіяльного духовенства. Зокрема, фрагментарні відомості про їх родину та душпастирську діяльність подають парафіяльні візитації. У 1764 р. священиком при церкві св. Миколая був отець Павло Яворський, який умів читати добре грецькі тексти. Він мав четверо синів: "...Максим 25 р., читає по-руськи, латиною — початково, навчався у школах; Іван навчений по Ірмолю; Семен вчиться; старший син Ігнатій за паламаря, тепер за дяка..." (латинська мова)²⁰.

У тому часі церква св. Трійці мала свого окремого парафіяльного отця Василя Пелешкевича, який служив задовільно, оскільки погано обізнаний в священницьких справах. Мав трьох синів: "...Івана 14 р., навчався по Ірмолю; Стефана 7 р.; Григорія 2 р. Частину земель попівства посідав попович, син попереднього священика, Василь Тиманов, який був калікою. Візитатор зауважив, що ця парафія станом на 1764 р. не мала ні дяка, ні паламаря..." (латинська мова)²¹.

Метричні книги дають можливість реконструювати реєстр парохів, які служили в трускавецькій церкві св. Миколая після візитації 1780 р. Отже, у 1800 р. ще служив Павло Яворський, відомий з візитації 1764 р.²². За Йосифінською метрикою, засвідченою у Трускавці 1787 р., отець Павло Яворський був досить багатуо людиною: його сумарний наділ становив 1 морг 1295 сажнів, угіддя були розкидані в різних кінцях села²³. Ґрунти попівства були ще більшими: вони становили 30 моргів 1004 сажнів²⁴.

Йосифінська метрика фіксує в Трускавці ще одного священика — отця Ігнатія Яворського, відомого з візитації 1764 р., коли він як старший син пароха, був дяком і паламарем²⁵.

Парохом у 1801–1805 рр. був Петро Серцикевич²⁶. З серпня 1805 р. уряд пароха трускавецької церкви посів отець Михайло Волошанський, який вод-

ночас виконував обов'язки дрогобицького декана. Його урядування тривало до 1810 р., позаяк він перейшов до Стебника²⁷. У жовтні 1810 р. у Трускавці з'являється отець Яків Бориславський. Урядування отця Якова продовжувалось у Трускавці до 1841 р., коли він останній раз засвідчив місцеві метричні книги²⁸. 1821 р. під метричною книгою Трускавця стоїть підпис о. Іоанна Головчинського, за інформацією О. Реги, він урядовав у 1815 — 1822 р.²⁹

З 1840 р. парохію св. Миколая отримав Ігнатій Облочинський. Характеристику його діяльності подав у візитаційному описі за 1843 р. отець-декан Михайло Волошанський, який зазначив, що "...місцевий капелан о. Ігнатій ретельно доглядає за парафіяльними будинками. Парафіяльні обов'язки виконує сумлінно, зміцнюючи віру та катехизацію молоді, а також піклується про поширення вміння читати книжки. Не маючи млина для помолу, втрачає частину врожаю, оскільки в актових документах не надано йому цього права.

Метричні книги та всі парафіяльні акти добре впорядковує. У церкві при виконанні своїх обов'язків, як і серед місцевої громади, поводитьсь пристойно, відповідно до свого стану. Сприяє поширенню миру між парафіянами та Домінією. У візитаційних експедиціях не бере періодичної участі, однак підкоряється розпорядженням. Тим не менше його серед духовенства та людей знають з доброї сторони..." (латинська мова)³⁰.

Матеріальне забезпечення пароха о. Ігнатія було пов'язане із ґрунтом, дохід із якого за інвентарним описом 1819 р. становив 87 злотих римських 26 корон. Парох мав сталий дохід на 6 злотих від посвячення хліба під час Пасхи. Не мав підданих селян та жодних капіталів відповідно до фондушу. Додатково отримував щорічно із релігійного фонду австрійського уряду по 6 злотих 34 корони. Володів правом брати 18 сажнів дерева із домінальних лісів та користуватися пасовищем разом із громадою, однак не мав права вільного помолу. Щорічно парох сплачував комінярові 2 флорини та на навчання 1 флорин³¹.

Для належного відправлення богослужінь місцевим парохам допомагала церковна прислуга. Зокрема, у візитації 1843 р. згадується про диригента хору, який був уважним у виконанні своїх обов'язків, однак мав не найкращий голос, але до навчання дітей був досить здібним. Дохід диригента за рік становить 18 гарнців вівса, але багато праці необхідно було прикласти для отримання цього прибутку. Парафія не мала шкільного провіанту. При храмі були церковні провізори, які відповідно до розпоряджень пароха наполегливо старалися про покращення порядку в Божому Домі. При церкві було зорганізоване братство, яке діяло приватно, будучи не підпорядковане пароху. Паламар, наскільки у Трускавці можна було вимагати, був досить добрим але не мав сталих прибутків³².

У візитаціях також подані досить загальні характеристики парафіяльної людності. Зокрема, візитатор у 1843 р. зауважує, що "...серед парафіян подолано погану звичку не святкувати свят. На відправлення богослужінь люди не зголошуються, оскільки в невеличкій церковці мало місця для гостей. Всі відбувають Великодню сповідь, однак мало парафіян приступало до Ювілейної (празничної) сповіді. Не спостерігалось погіршень серед парафіяльної громади, зокрема немає "диких" подруж, розлучень, однак у неділі та свята помпують воду, а інші мають роботу біля лежанок. Не спостерігалось вилучення парафіян із-під юрисдикції пароха. На парафії є тільки один урядник — пристойний та зразковий. На парафії немає ні філіальних храмів, ні акатоликів (протестантів)..." (польська мова)³³.

Динаміка чисельності парафіяльної людності постійно зазнавала змін не тільки в сторону зростання, але й значного демографічного спаду, зумовленого у першій половині XIX ст. епідеміями холери. Найбільш відчутним був період між 1840 та 1859 рр., коли кількість парафіян греко-католицького віровизнання зменшилася із 993 до 852 осіб. І тільки після 1859 р. спостерігається поступовий природній приріст народонаселення с. Трускавець³⁴.

Підсумовуючи, зауважимо, що храми села Трускавець упродовж XVI — першої половини XIX ст. зазнали поступового занепаду у своєму правовому статусі, регресувавши від парафії до капеланії. В період середньовіччя церкви були забезпечені земельними наділами ("попівством") та привілейованими правами, які створювали матеріальне підґрунття для функціонування церковних інституцій. Візитаційні описи храмів дозволяють сучаснику реконструювати в загальних рисах особливості побудови та оздоблення. Характеристика духовенства розкриває тогочасні напрями душпастирської праці серед парафіяльної людності.

- 1 Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія [Текст] / Василь Слободян ; Наук. ред. Володимир Вуйцик ; Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів : [б. в.], 1998. — 864 с.; Мацюк О., Скибак І. Короткий нарис історії Трускавця / Орест Мацюк, Іван Скибак. — Трускавець : [б. в.], 2000. — 64 с., Літописець В'ячеслав. Трускавець — володар "живої води" / В'ячеслав Цветков. — Дрогобич: Сурма, 2008. — 800 с.; Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів: спомини з минулого й сучасного [Текст]: репринтне видання / Олекса Пристай. — Дрогобич: Коло, 2010. — 252 с.; Blazejowskyj D. Historical Sematism of the Eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828 — 1939) / Dmytro Blazejowskyj. — Lviv : Kamenyar, 1995. — 1010 p.
- 2 Рега О. Духовна перлина Трускавця. Церква св. Миколая / Олег Рега. — К.: Новий друк, 2006. — 158 с.
- 3 Budziński Z. Siec parafialna prawosławnej diecezji przemyskiej na przelomie XV i XVI wieku / Zdzisław Budziński. // Polska — Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. Studia

- z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym. — T. I. — Przemyśl, 1990. — S.150.
- 4 Archiwum Państwowy w Przemyślu (dalej APP). — Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (dalej ABGKP). — Sygn.23. — Str. 48.
- 5 Makarski W. Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej / Wladislaw Makarski. — Lublin : Książka wydawnictwa Towarzystwo Naukowe KUL, 1999. — S. 242.
- 6 APP. — ABGK. — Sygn.3546. — Str. 316.
- 7 Ibidem. — Sygn. 405. — Str. 321.
- 8 Ibidem. — Sygn. 23. — Str. 48.
- 9 Ibidem. — Sygn. 22. — Str. 11.
- 10 Ibidem. — Sygn. 405. — Str. 322.
- 11 Ibidem. — Sygn. 23. — Str. 48.
- 12 Ibidem. — Sygn. 22. — Str. 11.
- 13 Мацюк О., Скибак І. Короткий нарис історії Трускавця / Орест Мацюк, Іван Скибак. — Трускавець : [б. в.], 2000. — С. 16.
- 14 Стецик Ю. Із життя чернецтва у монастирях Дрогобиччини / Юрій Стецик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Вип. IV. — Дрогобич: Вимір, 2000. — С. 128 — 133.
- 15 APP. — ABGK. — Sygn.405. — Str. 323.
- 16 Ibidem. — Sygn. 23. — Str. 17 — 18.
- 17 Ibidem. — Sygn. 405. — Str. 323.
- 18 Pelczar R. Szkolnictwo parafialne w ziemi przemyskiej i sanockiej XIV — XVIII w. / Roman Pelczar — Warszawa: [b. w.], 1998. — S.198.
- 19 APP. — ABGK. — Sygn.405. — Str. 324.
- 20 Ibidem. — Sygn. 22. — Str. 11.
- 21 Ibidem. — Str. 11.
- 22 Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІАЛ). — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.5629. — Арк.22.
- 23 Там само. — Ф.19. — Оп.XIV. — Спр.184. — Арк. 2 зв.
- 24 Там само. — Арк.115зв. — 116.
- 25 Там само. — Арк. 3 зв.
- 26 Там само. — Ф.201. — Оп.4а. — Спр.5629. — Арк.34.
- 27 Там само. — Спр.5630. — Арк.49.
- 28 Рега О. Духовна перлина Трускавця. Церква св. Миколая / Олег Рега. — К.: Новий друк, 2006. — С. 38 — 39.
- 29 Там само. — С. 39 — 40.
- 30 APP. — ABGK. — Sygn.405. — Str. 323.
- 31 Ibidem. — Str. 324.
- 32 Ibidem. — Str. 325.
- 33 Ibidem. — Str. 323.
- 34 Blazejowskyj D. Historical Sematism of the Eparchy of Peremysl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828–1939) / Dmytro Blazejowskyj. — Lviv : Kamenyar, 1995. — P. 494.

SUMMARY

Yuriy Stetsyk

THE PARISH CHURCHES IN THE VILLAGE OF TRUSKAVEC (16–19 CENTURY)

On the basis of source material was reconstructed in common architectural development, the principles of financial support and direction of parish churches.

Keywords: visit discription, blessed altar cloth, sanctuary, iconostasis, pastor, the parish.

Марія Дяків

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕБЛЕВИХ ФОРМ ЦЕРКВИ СВ. ТРИЙЦІ М. ДРОГОБИЧА

На прикладі інтер'єрного облаштування церкви м. Дрогобича розглянуто індивідуальні риси у виробках, які знаходяться і застосовуються в інтер'єрах сакральних споруд Галичини у другій половині ХХ ст. Досліджено вплив стилів (модерну, народно-стильової течії) на тектонічне формотворення таких типів меблів як: лава, престол, іконостас, аналой, тетрапод, кіот, сповідальниця.

Ключові слова: меблярство, іконостас, аналой, тетрапод, кіот, сповідальниця, конструкція.

Кожен з типів меблів має своє призначення, яке зумовлює відповідну форму виробу, зокрема аналой — богослужбовий дерев'яний предмет, високий столик з похилою стільничкою, розміщується у передній частині нави, поряд з тетраподом, або у вітварі з лівого боку від престолу, призначається для літургійних книг¹. Часто усі вище перелічені меблеві вироби є необхідними у ритуальних діях і використання яких є необхідною умовою зручності перебування парафіян та священнослужителя у храмі. Зазначені типи виробів зумовлені ще й поділом на зони тринефного храму, центральний неф якого містить вітварну перегородку. Іконостас, своєю чергою, має складну конструкцію — багатоярусну рамкову конструкцію, виконану різними столярними техніками — профілюванням, вирізуванням, точенням тощо. У формуванні ярусів іконостаса закладений рамково-фільонковий принцип. У місцях фільонок вміщують живописні зображення. Тектонічна будова такої форми передбачає чергування рядів, різних за величиною і збагачених архітектурними елементами. Наприклад, нижній ярус — цоколь, в деяких випадках навіть виступає псевдотумбою над площиною іконостаса.